

Jezična inverzija i nepodudarnost u oblikovanju humora u djelima Ante Tomića

Belošević, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:318346>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**



Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti

Ana Belošević

**Jezična inverzija i nepodudarnost u oblikovanju humora u djelima
Ante Tomića**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Branko Kuna

Osijek, 2012.

Sadržaj

1. Uvod	4
1.1. Stvaralaštvo Ante Tomića	5
2. Humor	7
3. O smijehu i komičnom	11
4. Jezična inverzija i nepodudarnost	16
4.1. Jezična inverzija	17
4.2. Nepodudarnost	20
4.2.1. Mjesni govor, vulgarizmi i žargonizmi	22
4.2.2. Neočekivane replike	25
4.2.3. Neočekivani raspleti i reakcije	31
5. Zaključak	38
6. Literatura, rječnici i izvori	41
6.1. Literatura	41
6.2. Rječnici	41
6.3. Izvori	42

Jezična inverzija i nepodudarnost u oblikovanju humora u djelima Ante Tomića

Sažetak:

Humor je porijeklom engleska riječ koja označava sposobnost da se uoči smiješna strana događaja i situacija, a može ga se odrediti i kao oblik šaljive ironije, oblikovanje komičnih doživljaja svijeta u dosjetke, šale, stalne oznake (nadimke) ili tekstove (humoreske itd.), a isključivo je ljudski proizvod. S humorom je, dakako, povezan smijeh, o kojem postoje tri osnovne činjenice: 1. ne postoji komično izvan onog što je u pravom smislu ljudsko, 2. ravnodušnost je njegova prirodna okolina, 3. čovjek ne bi mogao uživati u smiješnom da se osjeća osamljen.

Ante Tomić hrvatski je književnik i novinar poznat po britku, zajedljivu humoru koji u javnost iznosi pišući priče, romane i kolumne, a u oblikovanju su njegova humora vrlo učinkoviti jezična inverzija i nepodudarnost.

Govoreći o jezičnoj inverziji kao sredstvu oblikovanja humora, može se reći kako je Tomić u svojim djelima upotrebljavao transpoziciju, umetanje slova i obrat.

Nepodudarnost označuje diferencijaciju između realnosti i ljudskih očekivanja. U Tomićevim se djelima smijeh izaziva otklonom od jezične norme (upotreba mjesna govora, vulgarizama i žargonizama), te nepodudarnošću u dijalozima (neočekivane replike likova) i situacijama (neočekivanim raspletima i reakcijama likova).

Tomić vrlo rijetko upotrebljava jezičnu inverziju u oblikovanju humora, prevladava igra riječima, a svoj humor uvelike temelji na nepodudarnostima u dijalozima i situacijama, odnosno neočekivanim replikama i raspletima situacija te reakcijama likova.

Ključne riječi: humor, smijeh, komično, jezična inverzija, nepodudarnost, Ante Tomić

1. Uvod

U diplomskom se radu raspravlja o jezičnoj inverziji i nepodudarnosti kao sredstvima oblikovanja humora u djelima hrvatskog književnika Ante Tomića.

Kao glavna su literatura poslužile knjige *Smijeh: Esej o značenju komičnog* Henrija Bergsona i *O humoru* Simona Critchleyja, *Problemi komike i smeha* Vladimira Propa, te članak Aleksandra Boškovića *Teorije humora*, dok su kao građa poslužila sljedeća djela Ante Tomića: romani *Čudo u Poskokovoj Dragi*, *Punoglavci*, *Ništa nas ne smije iznenaditi*, *Što je muškarac bez brkova*, zbirka priča *Veliki šoping* te knjiga kolumni *Nisam pametan*.

Nakon uvodna dijela, u kojem je ukratko rečeno nešto o proučavanu autoru Anti Tomiću, dolazi poglavlje u kojem će biti riječi o pojmu humora, njegovu podrijetlu i karakteristikama. Slijedi poglavlje *O smijehu i komičnom* u kojem će biti iznesene karakteristike smijeha, neke od postavki Henrija Bergsona o proučavanu fenomenu smijeha te o komici riječi, koja će biti spominjana i u glavnom dijelu rada o jezičnoj inverziji i nepodudarnosti. U glavnom se dijelu u sastavu jezične inverzije govori o transpoziciji, obratu i umetanju slova, dok se u sastavu nepodudarnosti govori o odklonu od jezične norme (*Mjesni govor, vulgarizmi i žargonizmi*), nepodudarnosti u dijalogima (*Neočekivane replike*) te situacijskoj nepodudarnosti (*Neočekivani raspleti i reakcije*).

Cilj je diplomskog rada utvrditi u kojoj su mjeri jezična inverzija i nepodudarnost upotrijebljeni kao postupci za oblikovanje humora u navedenim djelima suvremenog hrvatskog književnika Ante Tomića te koja je njihova uloga u izgradnji teksta.

1.1. Stvaralaštvo Ante Tomića

Ante Tomić¹ hrvatski je književnik i novinar rođen 22. travnja 1970. godine u Splitu. Završio je studij filozofije i sociologije na Filozofskom fakultetu u Zadru.

Kao pisac prvi se put pojavljuje u časopisu *Torpedo*, u kojem je kasnije bio i član uredništva. Prvu je zbirku priča *Zaboravio sam gdje sam parkirao* objavio 1997., a njezino prošireno izdanje 2001. godine. Tomićev roman prvijenac *Što je muškarac bez brkova* izlazi 2000. godine i postiže izniman uspjeh, čemu u prilog govore činjenice da je roman dosad imao sedam izdanja, uprizoren je na daskama Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu u adaptaciji Aide Bukvić, a poslužio je i kao filmski predložak za istoimeni film.

Predstava *Što je muškarac bez brkova* na Marulićevim je danima 2002. godine osvojila nagradu za najbolju predstavu u cjelini. Govoreći o filmskoj karijeri, Tomić je koscenarist filma *Posljednja volja* (zajedno s Ivicom Ivaniševićem), te televizijske serije *Novo doba* (zajedno s Renatom Baretićem i Ivicom Ivaniševićem). 2005. je godine Hrvoje Hribar prema njegovu prvom romanu snimio film *Što je muškarac bez brkova*, a 2006. redatelj Rajko Grlić prema njegovoj knjizi *Ništa nas ne smije iznenaditi* snimio je film *Karaula*.

Neka su od njegovih djela i knjige feljtona *Smotra folklor* (2001) i *Klasa optimist*, kolumne *Dečko koji obećava* (2009) i *Nisam pametan* (2010), te romani *Ništa nas ne smije iznenaditi* (2003), *Čudo u Poskokovoj Dragi* (2009), te *Punoglavci* (2011).

Tomić danas radi kao novinar Jutarnjeg lista, te je dobitnik nagrada Hrvatskog novinarskog društva za najbolju reportažu (1996) i kolumnu (2005).

Od svih je pročitanih Tomićevih djela koja su poslužila kao građa za opis primjera svakako najbolji dojam ostavio roman *Čudo u Poskokovoj Dragi*, koji opisuje doživljaje obitelji Poskok,

¹ http://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Tomi%C4%87 (14.6., 21:00)

odnosno oca i četvorice sinova koji su nakon majčine smrti suočeni s tim da im u kući nedostaje „ženska ruka“. Stoga je najstariji Krešimir dobio zadatak otići u Split pronaći ljubav svojeg života i oženiti se, a tijekom potrage nađe se u mnogim neočekivanim, izrazito smiješnim situacijama. I ostala su pročitana djela zanimljiva. Tu je roman *Punoglavci*, o djevojčici Alenki i njezinom odrastanju i praznicima kod djeda i bake; zatim roman *Što je muškarac bez brkova*, o don Stipanu koji muku muči sa Smiljevčanima i udovicom Tatjanom koja je zaljubljena u njega; roman *Ništa nas ne smije iznenaditi*, o splitskom liječniku Siniši koji 1985. odslužuje vojni rok u karauli na granici s Albanijom; zatim zbirka kratkih priča u bosanskom izdanju *Veliki šoping*; te zbirka kolumni *Nisam pametan* u kojoj su sabrane sve kolumne objavljivane u Jutarnjem listu u kojima pretvara političare, lopove, ratne kriminalce, estradne zvijezde i nogometaše u fikcionalne likove odjevene u carevo novo ruho. Sva su navedena djela prepuna duhovitosti i originalnosti, uvlače čitatelja u svoj svijet, no *Čudo u Poskokovoj Dragi* svakako je, po mojem mišljenju, kruna Tomićeva humorističkog opusa i opusa uopće.

2. Humor

Humor je porijeklom engleska riječ, a prema Aniću i Goldsteinu (1999: 564) postoje dva objašnjenja tog pojma. Prema prvom, humor je sposobnost da se uoči smiješna strana događaja i situacija, a u drugom je slučaju humor oblik šaljive ironije, oblikovanje komičnih doživljaja svijeta u dosjetke, šale, stalne oznake (nadimke) ili tekstove (humoreske itd.). Humor se u književnosti određuje na sljedeći način: „kada se prema ljudskim slabostima i manama odnosi s razumijevanjem i bez želje da ih se osuđuje, riječ je o humoru kao neposrednom književnom odnosno umjetničkom prikazivanju smiješnog bez drugih pretenzija“ (Solar, 1984: 199).

Bošković (2011: 2) kaže da se tek u renesansnoj komediji (točnije elizabetanskoj drami) povezuje humor s komičnim učincima. „Otuda je B. Džonson svojim komedijama *Every Man in His Humor* (1598) i *Every Man Out of His Humor* (1599), zajedno sa drugim autorima elizabetanske drame, doprineo obrazovanju modernog pojma humora čiji nosioci nisu komični i ekscentrični ljudi nesvesni svoje izopačenosti, već upravo oni koji su svesni tuđih, ali i svojih nastranosti i koji nalaze smešnim i uveseljavajućim da te nastranosti u fikcionalnim delima otkrivaju i prikazuju. To ne znači da je čovek sklon humoru i sam smešan, već upravo suprotno: da je to onaj koji ima smisao za uočavanje, percipiranje smešnog, kao i smisao i sposobnost da ono što je smešno prikaže drugima.“ (Bošković, 2011: 2) Humor je tako postao jednom od bitnijih odlika pisane književnosti, a treba spomenuti Cervantesova *Don Quijotea* koji je postao jednim od prvih obrazaca humorističke književnosti. „U tom razdoblju humor će prvenstveno postati jedno od dominantnih obeležja engleske književnosti u kojoj se, od Čosera do Dikensa i modernih pisaca, „obrazovala tradicija humora kao engleskog nacionalnog karaktera“ (...). Upravo će iz engleskog jezika pojam humora u modernom značenju „sposobnosti uočavanja i prikazivanja smešne strane stvari“, prodreti u sve ostale evropske i svetske jezike.“ (Bošković, 2011: 2)

Critchley (2007: 73) kaže da je povezivanje humora s komičnim i šaljivim osobitost moderna doba i pojavljuje se u razdoblju uspona moderne nacionalne države, posebice zapanjujuća uspona

Britanije kao trgovačke, kolonizatorske i ratničke nacije nakon uspostave ustavne monarhije u Slavnoj revoluciji iz 1688. godine.

Humor ima različita obilježja. Osnovno je reći da je on ljudski proizvod, odnosno posljedica je kulture, civilizacije i stoga je on jedan od elemenata koji čini razliku između ljudi i životinja. Kulturno je obilježje, odnosno „oblik kulturnog znanja pripadnika određene skupine“ (Critchley, 2007: 70) i, s obzirom na to, istodobno je i univerzalan i lokalan. Univerzalan je zbog toga što svaki čovjek u sebi posjeduje moć smijanja, smisao za humor, no lokalan je jer se smisao za humor i doživljaj komičnog razlikuju od zajednice do zajednice, od kulture do kulture, od čovjeka do čovjeka. Budući da je dio zajednice, znači da je humor zajednički, odnosno, kako je već rečeno, bez društva nema humora. Neka situacija, izraz ili predmet postanu smiješni tek kad i društvo „pristane“ na činjenicu da su smiješni, odnosno ako navedeni elementi izazovu smijeh u više ljudi. Nadalje, humor ima dvije uloge, terapijsku i kritičku. Pomaže ljudima da se oslobode stresa, a isto tako svojom britkošću mogu usmjeriti kritiku na ono što se smatra svakodnevnim, normalnim životom. Humor se sastoji i u ismijavanju sama sebe, doživljavanju sebe smiješnim, a takav humor nije depresivan, nego daje osjećaj oslobađanja, utjehe i djetinjasta uzdizanja. No humor ima i mračne strane, odnosno, iako lucidan, može biti i hladan, uznemirujuć, što je slučaj s crnim humorom. To „odsustvo osjećajnosti ne ostavlja nas hladnima, nego paradoksalno naglašava čisti užas događaja koji se prikazuju“ (Critchley, 2007: 88). Iz svega što je navedeno proizlazi da humor može otkriti da smo osobe kakve, iskreno rečeno, radije ne bismo bili, radilo se o crnom humoru ili, takoreći, pravom humoru. Smisao za humor može mnogo toga reći o osobi, stoga treba biti vrlo pažljiv s odabirom društva u kojem se prezentira smisao za humor jer, kako je već spomenuto, humor možda jest univerzalan, ali on je i lokalan, u svakoj je zajednici drugačiji, a i sam se smisao za humor (ili njegov izostanak) razlikuje od osobe do osobe. Dakle, „ništa samo po sebi nije smešno. Mi smo ti koji stvari i događaje vidimo kao humorne. Nijedan objekat za sebe nije smešan, potrebno je da se taj objekat proceni kao humoran. Treba ponoviti: humor je, kao i svaka druga emocija, subjektivan. Ništa nije pogreška niti devijacija po sebi, postoji samo iskrivljenost nečije subjektivne percepcije, nečijeg uverenja i tome sl. Stvari iz spoljašnjeg sveta ne uzrokuju emocije, već ih prouzrokuje mi sami našim procenama – mi sebi stvaramo osećaj dosade, ljutnje, ljubavi, besa, mi sami stvaramo i određujemo humor.“ (Bošković, 2011: 34). Prop (1984: 21) tvrdi da treba određivati specifičnosti komičnog za svaki

slučaj pojedinačno, treba provjeravati u kojoj je mjeri i u kakvim uvjetima, uvijek ili ponekad, zastupljena komika u jednom te istom fenomenu.

Humoru treba, prema Boškoviću (2011: 3), suprotstaviti pojmove smijeha, ironije i komičnog budući da je teško razlučiti označuju li navedeni pojmovi različita iskustva ili su to pak varijacije jednog, osnovnog, iskustva.

Najprije će humoru biti suprotstavljen pojam smijeha. Smijeh nije nužno povezan s humorom, komičnim ili ironijom, a kao primjere navodi glumce koji se mogu smijati „na silu“, pri čemu im je potrebna samo dobra i odgovarajuća stimulacija, a tu su i trgovci, konobari i mnogi drugi ljudi različitih zanimanja koji, takoreći, „treniraju“ osmijeh i smijeh za određene društvene potrebe, a ne zato što im je blizak humor. Štoviše, nešto može biti humorno čak i ako nije popraćeno smijehom.

Nadalje, može se napraviti i distinkcija između humora i ironije. Bošković izdvaja Schopenhauerove tvrdnje o razlici između spomenutih pojmova navodeći sljedeće: „Dakle, suprotnost ironiji bila bi ozbiljnost koja se krije iza šale, a to je humor. [...] Ironija je objektivna, to jest uperena je na drugog; h u m o r je, međutim, subjektivan, to jest postoji samo za naše sopstveno 'ja'.“ (Bošković, 2011: 10). Ironija je, dakle, uvijek usmjerena na drugu osobu, bilo da se radi o ironiziranju same osobe ili o ironiziranju riječi upućenih drugoj osobi (u dijalozima), dok je humor ono što pojedinac doživljava, subjektivan je, relativan jer ono što humornim smatra jedna osoba, ne mora nužno smatrati i neka druga osoba. O navedenim je fenomenima i razlici između njih govorio i Bergson: „Čas ćemo govoriti o onom što bi trebalo biti, praveći se da vjerujemo da upravo to i jest: u tome se sastoji ironija. Čas ćemo, naprotiv, podrobno i potanko opisivati to što jest, pretvarajući se da je to upravo ono što bi trebalo biti: tako često postupa humor. Ovako definiran humor suprotnost je ironiji. Oboje predstavljaju oblik satire, ali je ironija po prirodi govornička, dok u humoru ima nečeg više znanstvenog. Ironiju pojačavamo ako dopustimo da nas sve više zanosi ideja dobra koje bi trebalo ostvariti: zbog toga se ironija može iznutra zagrijavati sve dok se ne pretvori u neku vrstu rječitosti pod pritiskom. Humor, naprotiv, pojačavamo silazeći sve dublje u nutrinu zla da bismo što hladnije i ravnodušnije zabilježili njegova svojstva.“ (Bergson, 1987: 84). Ironijom se izražava suprotno od onog što se misli, dok

se humorom izražava upravo ono što se misli, no to se čini tako da se želi izazvati komičan učinak. Također, humor se od ironije razlikuje i u odnosu prema komičnom budući da humor nikad ne napušta područje komičnog, dok je ironija, budući da je određena antifrazom (čovjek govori suprotno od onog što misli), u stanju osloboditi se gotovo svake funkcije koja bi bila komična.

I na kraju, humoru se može suprotstaviti i pojam komičnog, za što Bošković (2011: 17) navodi riječi filozofa Nikolaja Hartmana, koji kaže da je komično stvar predmeta, njegova kvaliteta, dok je humor stvar promatrača ili stvaratelja. Humor se tiče načina na koji čovjek shvaća, tumači, reproducira komično. Navedena se dva fenomena ne mogu odvojiti jedan od drugog, humor je reakcija subjekta, pojedinca (budući da je humor subjektivan fenomen) na postojećem, izloženu komiku. „Komika i humor nisu međusobno paralelni, već su uključeni jedan za drugim, i to tako da se svaki humor već odnosi na postojećem komiku i bez nje se uopšte ne može pojaviti, a svaka komika, sa svoje strane, izaziva, i takoreći zahteva, humor kao adekvatnu reakciju subjekta.“ (Bošković, 2011: 17)

Dakle, smijeh ne mora nužno označavati prisutnost humora jer je vrlo lako moguće da se smijehom zadovoljavaju određene društvene potrebe, norme. Stoga se može reći kako je smijeh fenomen ponekad suprotan humoru. Isto je tako i u slučaju ironije jer ironija može otići toliko daleko da prijeđe granicu smiješnog i postane jednostavno uvredljiva. Humor je jedino trajno vezan uz komiku budući da je humor subjektivna reakcija, u većoj ili manjoj mjeri, na određenu postavljenu komiku.

3. O smijehu i komičnom

O komici, između ostalih, govori i Prop (1984: 22), koji donosi teoriju o dvama različitim, međusobno suprotstavljenim oblicima komike, navodeći da postoji viša i niža komika, a navedena se teorija pojavila u 19. stoljeću. Iako su se prilikom određivanja komičnog pojavljivali isključivo negativni pojmovi (komično je nešto nisko, beznačajno), u poetikama se 19. stoljeća često dokazuje da nije sveukupno komično nešto nisko, nego postoje već spomenuta dva oblika u kojima se ono pojavljuje: „jedan oblik komike pripada estetici, kao nauci o lepom, te se takva komika razvrstava u pojam lepog; ali postoji i drugi oblik komičnog, što se ne nalazi na razini estetike i lepog – već je to nešto sasvim nisko“ (Prop, 1984: 22). Pritom je došlo do socijalne diferencijacije komike budući da je otmjena, lijepa komika postojala zbog obrazovanih umova, duhom i porijeklom plemića, dok je gruba, niska komika pripadala puku, svjetini. Malo je teorija o tome što se podrazumijeva niskokomičnim, zato Prop navodi dvije. Utemeljitelj je prve Kirchmann, koji je komično podijelio na suptilno i grubo. Prema njegovoj teoriji uzrok je komike uvijek neka nerazumna, ružna aktivnost, stoga ako je ta ružnoća zastupljena u većoj mjeri, govori se o grubom komičnom, a kad je ružno manje-više skriveno, riječ je o suptilnom komičnom. Drugi pak teoretičari određuju niskokomično prema oblicima u kojima se pojavljuje te tako u nižu komiku svrstavaju sve oblike farse, grube šale, cirkuske lakrdije i slično.

Bila niska ili visoka, komika rezultira smijehom. Smijeh je, reći će ljudi, najbolji lijek. Svi ga doživljavaju kao sastavni dio života, ljudi procjenjuju jedni druge prema smislu za humor, prema sposobnosti nasmijavanja drugih. Stoga ne čudi što i o smijehu postoje razne studije i što mu autori posvećuju tolike „stranice koje život znače“.

Smijeh također ima različita obilježja. Obilježje je ljudskog roda, a time je i univerzalan, svojstven svakom ljudskom biću. Budući da se manifestira unutar neke društvene skupine, može se reći da ima obilježje fizičke bolesti, odnosno da je zarazan jer se „prenosi“ s jednog člana skupine na sve ostale članove (smijeh „putuje“). Pritom ima još jedno obilježje fizičke bolesti, a to je sama bol. Svaki je čovjek doživio situaciju u kojoj se nije smio naglas smijati, kao naprimjer

dok sluša nekakvo akademsko predavanje, te se zbog suzdržavanja od smijeha javila bol u dušniku budući da ne dopušta prolaz zvuka, a kad naposljetku taj smijeh i prolomi iz osobe, može izazvati bol u trbušnim i mišićima lica. Dakle, smijeh karakterizira gubitak samokontrole, koja zatim dovodi do eksplozije izražene tijelom. Dok se smiju, ljudi pomalo gube kontrolu nad samim sobom i pokazuju svoje pravo lice, no problem je u tome što pritom može doći do toga da osoba smijući osjeti iznenadno blaženstvo pri kojem drugu osobu doživljava smiješnom i smije se na njezin račun. „Takav humor nije izrugivanje moćnima, onima na vlasti, nego moćno izrugivanje nemoćnima.“ (Critchley, 2007: 22) Takav je smijeh zapravo negativan smijeh jer osoba izrugivanjem drugim osobama želi sebe prikazati boljom, a to je ono što svako društvo smatra odbojnim i nemoralnim. Tu se može ubrojiti već spomenuti crni humor, koji istodobno prate i osjećaj ugone i osjećaj jeze. „Često se smijemo jer nas muči ono čemu se smijemo, na neki nas način plaši.“ (Critchley, 2007: 60) Crni je humor onaj koji smiješno otkriva u okrutnim i mučnim stvarima. Kao primjer može poslužiti sljedeći vic: „Puno pozdrava zetu mineru uz pjesmu *Učini bar jedan pogrešan korak*“. Bez obzira na to što vic izražava nečiju nesreću, kao uostalom i svaki drugi vic, ljude će natjerati na smijeh zbog općepoznata neprijateljstva između zetova i punica te očite podudarnosti pjesme s poslom spomenuta zeta.

Prema Bergsonu (1987: 10-2) postoje tri osnovne činjenice o smijehu: 1. ne postoji komično izvan onog što je u pravom smislu ljudsko, 2. ravnodušnost je njegova prirodna okolina, 3. čovjek ne bi mogao uživati u smiješnom da se osjeća osamljen. Pojmovi „ljudsko“, „neosjetljivost“ i „društvo“ najbitniji su kad se govori o smijehu. Stvari i životinje oko nas nikad ne mogu izazvati smijeh kao što to može ljudska pojava i ljudska glupost, a često se i kaže da je smijeh ono što ljude razlikuje od životinja. Nadalje, kako bi nešto izazvalo pravi smijeh, bitno je da se čovjek prema tome odnosi kao ravnodušni gledatelj. Lakše ćemo se nasmijati na nešto s čim nismo povezani, nečemu što u nama ne budi nikakvu emociju, od čega smo napravili emocionalni odmak. „Ukratko, komično zahtijeva neku vrstu trenutne anestezije srca ako želi proizvesti potpuni učinak.“ (Bergson, 1987: 11) Kao što se to događa kad na ulici vidimo da se netko spotaknuo i pao. Teško ćemo se suzdržati od smijeha ili će pak taj smijeh prolomiti iz nas poput eksplozije. Čin je pada izazvao smijeh zato što je neočekivan i nismo prije toga gajili nikakve osjećaje prema muškarcu ili ženi koje je zadesio taj „nesretni događaj“. Prop (1984: 83) kaže da je takav smijeh pomalo surov, njegova svojstva ovise o stupnju nevolje, a razni će ljudi reagirati

sasvim različito: neki će se smijati, neki pritrčati pomoći, a neki čak i oboje. I na kraju, za smijeh je potrebno društvo. Nikome nije zabavno smijati se sam, uvijek je lakše ostvariti to u skupini. Skupina je ljudi poput jeke – sve počinje smijehom jedne osobe, nastavlja se širiti na ostale ljude u skupini i sve završava tako da postaje poput grmljavine u planini. No tu staje. Ostaje u skupini, ne prelazi na druge ljude koji nisu povezani sa skupinom. Razlog smijehu razumiju samo pripadnici skupine, a okolina može samo tupo gledati i čuditi se. Dakle, smijeh je uvijek prisutan u društvenoj skupini čiji su članovi međusobno povezani iskustvom koje je izazvalo smijeh.

Kako je navedeno u primjeru s padom, komično je slučajno i nesvjesno. Zbog rastresenosti i automatizma ljudi upadaju u razne smiješne situacije. Često se dogodi da ne razmišljajući izgovorimo sasvim suprotnu riječ u odnosu na onu koju smo htjeli i tako izazovemo smijeh ljudi oko nas. „Zadihano, ili u velikoj žurbi, ili u uzbuđenju, ili, pak, u brizi, čovek ne govori ono što hoće, pa biva smešan.“ (Prop, 1984: 87) Nije samo rastresenost u govoru povod za smijeh, nego i ljudski pokreti i namjere. Može se reći da je rastresenost zapravo posljedica izvjesne koncentracije. Pridajući preveliku pozornost nečemu što radimo, a ne razmišljajući o samim pokretima, riskiramo moguću pogrešku budući da sve radimo automatski, bez razmišljanja. „Društvo, kao organizam, mora ostati fluidno i fleksibilno kako bi preživelo; njegov najveći neprijatelj jeste automatizam. I, zauzvrat, neprijatelj automatizma jeste humor.“ (Bošković, 2011: 22) Kad fleksibilnost zamijeni rutina, automatizam, može se načiniti „greška u koracima“, a svaka nehотиčna gesta, nesvjesna riječ izaziva smijeh, no o tome će se detaljnije govoriti u poglavlju o jezičnoj inverziji i nepodudarnosti.

No najprije je bitno reći nešto o komici riječi. Bergson kaže da je to komika koju jezik stvara i da je, za razliku od komike koju jezik samo izražava, neprevodiva. „Ona ističe rastresenost samog jezika. Ovdje sâm jezik postaje komičan.“ (Bergson, 1987: 70) Tu riječ ili rečenica imaju komičnu snagu same po sebi. Nije bitan autor, nego struktura rečenice.

Bergson navodi tri osnovna zakona komične transformacije rečenica, odnosno postupka kojima se od klasično strukturirane rečenice dobije komična: 1. obrat, 2. ukrštavanje (ukriživanje) i 3. transpozicija. Za obrat kaže da je najmanje zanimljiv postupak, no ipak najjednostavniji način za postizanje komična učinka i stoga vrlo često upotrebljavan. Primjer je sljedeći vic o tvorbi

etnika: „Profesorica upita: „Tomislave, kako se zovu ljudi koji žive u Londonu?“ Na to će učenik: „Kako bih ja znao kako se oni zovu kad ih ima više od sedam milijuna?““⁴. Zvuči jednostavno, a ipak ostvaruje svoju funkciju.

Postupak se ukriživanja odnosi na mogućnost dvosmislenog tumačenja značenja rečenice, namjerno se upotrebljavaju dvosmisleni izrazi. Pritom igra riječi odaje trenutnu rastresenost govora i to ju čini zabavnom. Prop (1984: 110) donosi primjer: „Nije svaki general po prirodi pun(ačak)“. Navedena se igra riječima „zasniva na činjenici da je „puni general“ prema gradaciji vojnih zvanja u carskoj armiji bio viši generalski čin“ (Prop, 1984: 110), ali *puni* može značiti i *debeli*, te tako zamjena jednog pojma drugim poprma i komičan i satiričan smisao. Dvosmislenost je pojma *puni* navela čitatelja da zamišlja debelog, važnog i oholog carskog generala.

Bergsonu je posebno zanimljiv postupak transpozicija. „Komični efekt postići ćemo ako prirodni izraz neke misli prebacimo u drugi ton.“ (Bergson, 1987: 81) Ono što je prirodno izražavanje prenosi se u sasvim drugačiji ton i time se postiže komičan učinak. Dva su krajnja tona: svečani i obični, a najjednostavniji se učinci postižu upravo prebacivanjem jednog u drugi. U posljednje je vrijeme vrlo popularna američka humoristična serija *Teorija velikog praska*² o mladim genijalcima među kojima se svojim izričajem ističe Sheldon Cooper koji i o najbanalnijim, svakodnevnim stvarima govori znanstvenim stilom, čime postiže komičan učinak jer Sheldon obične stvari prikazuje kao nešto uzvišeno. Suprotno se od toga vidi u parodijama koje svečani ton pretvaraju u običan, odnosno umanjuju vrijednost nekog djela, kao što se to može vidjeti u nastavcima *Mrak filma*³ u kojima se umanjuje vrijednost svih onih filmova strave i užasa koji već generacijama „utjeruju ljudima strah u kosti“. Iznoseći sve to treba napomenuti da transpozicija ima dva osnovna oblika, ovisno o tome odnosi li se na veličinu predmeta ili njihovu vrijednost. Prethodno navedena dva primjera (Sheldon Cooper iz *Teorije velika praska* i *Mrak film*) odnose se na umanjivanje ili uvećavanje vrijednosti nečega, prebacivanje višeg u niže i obrnuto, dok bi se, kad je riječ o veličini predmeta, govorilo o pretjerivanju, preuveličavanju,

² *The Big Bang Theory* (http://hr.wikipedia.org/wiki/Teorija_velikog_praska) (27.5., 16:05)

³ *Scary movie* (http://en.wikipedia.org/wiki/Scary_Movie) (27.5., 16:00)

odnosno o prikazivanju nečeg malenog kao velikog i obrnuto. Često se može čuti kako neki muškarci svoj novi automobil „dižu u nebesa“, smatrajući ga najboljim, najljepšim i najbržim, no to postaje smiješno nakon što netko drugi vidi taj automobil i shvati da je to zapravo samo još jedna „krntija“ kojoj je mjesto na odlagalištu otpada, a ne na cestama. Prop (1984: 78) o preuveličavanju kaže da je komično samo onda kad razotkriva nedostatke, kao što je to u primjeru s automobilom. Nedostatak je vidljiv i stoga je predmet smiješan. S tim u vezi, Prop (1984: 78) navodi tri osnovna oblika preuveličavanja: karikaturu, hiperbolu i grotesku. Razlika je među njima sljedeća: karikaturom se preuveličava pojedinost (naprimjer, veliki nos, mršave noge i slično), dok se hiperbolom nastoji preuveličati nekakva cjelina (kao što bi to primjerice bilo kod opisivanja junaka: „Širina struka mu beše pet hvati. U ramenima je bio razvijen šest hvati. Bedra su mu obuhvatala tri hvata.“ (Prop, 1984: 80)), a u grotesci preuveličavanje dostiže takve razmjere da se ono što je uvećano pretvara i u nakazno, pri čemu prelazi granice realnosti i zalazi u fantastiku.

Svi su navedeni postupci transformacije rečenica, odnosno transpozicija, ukriživanje i obrat zapravo jezična inverzija i nepodudarnost.

4. Jezična inverzija i nepodudarnost

Zagoda (2009) kaže da je na temelju proze mladih autora, i onih srednje generacije, kao što su Tomić, Popović, Rudan i slični, stvoren određeni humoristički „obzor očekivanja“: od njih gotovo da se očekuje duhovitost, bez obzira na to radilo se o finoj ironiji, satiri, crnom humoru, *galgen* humoru ili nekoj drugoj vrsti smiješnoga. „Pri tome važnu ulogu u oblikovanju strukture čitateljeva iskustva igra novinarski habitus spomenutih autora“ (Zagoda, 2009) budući da su to autori koji pišu i tjedne kolumne u kojima na više-manje humorističan način opisuju društvenu zbilju. Današnji je čitatelj objeručke prihvatio prodor novinarskog stila u književnost budući da književnik više nije „dosadnjaković“ koji obilazi škole i predstavlja svoje pjesme ili naobraženi elitist čije poruke ne mogu dekodirati ni najsuptilniji akademici, nego netko sasvim jednostavan i njemu nalik, mladić iz susjedstva.

Upravo se Tomića može odrediti kao mladića iz susjedstva budući da na jednostavan, svakodnevan način progovara o društvenoj zbilji, pri čemu se služi različitim sredstvima kako bi izazvao smijeh među čitateljima i sugovornicima uopće. U romanima i pričama čini to pomno osmišljenim likovima, njihovim dijalozima te neočekivanim situacijama u kojima se likovi nalaze, a u njegovim je kolumnama zastupljena visoka doza ironije i sarkazma kao sredstava za postizanje komična učinka.

Kako navodi Mikulaco (2010: 97), primarna je funkcija Tomićeva duhovitog humora zabaviti, a cilj je diplomskog rada utvrditi jesu li jezična inverzija i nepodudarnost sredstva koja Tomić koristi kako bi ispunio tu funkciju.

4.1. Jezična inverzija

Jezičnu je inverziju moguće izraziti i kao obrtanje, mijenjanje jezika. Najjednostavniji je primjer takva izazivanja smijeha premetanje slova u riječi, kao naprimjer kad bi umjesto riječi *tobogan* bila izgovorena riječ *togoban*. Iako besmislena, riječ je smiješna samo zato što je slovima zamijenjeno mjesto, čime je riječ izgubila svoj izvorni oblik, odnosno više ju se ne povezuje s riječju *tobogan*.

U poglavlju *O smijehu i komičnom* govorilo se o komici riječi za koju Bergson kaže da je to komika koju jezik stvara. „Ovdje sâm jezik postaje komičan,“ reći će Bergson (1987: 70) To znači da riječ ili rečenica imaju komičnu snagu same po sebi i da pritom nije bitan autor, nego struktura rečenice.

Tomić se poslužio i tehnikama preoblikovanja jezičnih obrazaca u svrhu izazivanja komična učinka. Prva je od tih tehnika prebacivanje misli u drugi ton, odnosno, kako kaže Bergson, „komični efekt postići ćemo ako prirodni izraz neke misli prebacimo u drugi ton“ (1987: 81), odnosno izraz se mijenja iz svečana tona u običan i obrnuto.

(1) U uspomeni mu je ostala mutna slika njih dvojice, dva malena muškarca, jedan seljak, a jedan liječnik, onkolog, kako se zajapureni, nabreklih vratnih žila, uspravljeni svaki na svojoj gomili kamenja, psuju, vrijeđaju i proklinju preko čitave Drage.

„Oči ti iskapale! Crvi te izili!“ derao se Jozo sa svog kraja.

„Makrocelularni karcinom pluća te ubio“, vikao je Nikola s druge strane, „s metastazama na mozgu i medijastinumu!“ (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 175)

U navedenu je primjeru vidljivo kako žestoka svađa, koja se inače izražava običnim tonom, zvuči kad se koriste izrazi svečana, uzvišena, u navedenu slučaju znanstvena tona. Tomić je prikazao svađu između braće od kojih je jedan seljak, manje obrazovan čovjek, a drugi je

liječnik, točnije onkolog⁴, odnosno visokoobrazovan čovjek. Da i nema pripovjedačevih bilješki o tome koji lik izgovara koje riječi, moglo bi se vrlo lako raspoznati koje su seljakove, a koje liječnikove riječi upravo zbog izraza koji su upotrijebljeni. Obojica imaju istu poruku: žele jedan drugome smrt, no seljak (Jozo) upotrebljava sasvim obične izraze želeći najgoru smrt svojem bratu (neka mu oči iskapaju i izjedu ga crvi), a onkolog zna da je najgora smrt kad te snađe upravo bolest koju on liječi, odnosno rak pluća. Za seljakove se riječi može reći da su one niža tona zbog toga što odgovaraju situaciji u kojoj se našao, odnosno odgovaraju svađi, ništa ne uljepšavaju, dok se za liječnikove riječi može reći da su višeg tona zato što on upotrebom znanstvenih, medicinskih izraza podiže svađu na višu razinu, čine sasvim primitivnu stvar nekako svečanijom. Dakle, Tomić upotrebom Bergonove transpozicije⁵ želi povećati vrijednost liječnikovih izraza koji zapravo nisu u skladu sa situacijom u kojoj se lik nalazi i tako se postiže komičan učinak.

Također, Tomić u riječi svojih likova umeće nepotrebna slova kako bi ostvario komičan učinak:

(2) „Daklem, moj mi pokojni dolazi u san, nema noći da ne dođe. Jadnik, nije se ni okupa kako je poginio, nego mi sav bil od onoga vapna u koji je upa – laka mu zemlja! – dolazi u san. Klak se cidi niza nj, samo je lice obrisa da ga mogu pripoznat. Ja reko: 'Željko, krvi ti Gospine, nemoj mi s takvin nogan gazit po tepihu u spavaćoj sobi!' On ništa. Ni a ni be, nego pravo do kreveta pa side da mi, tukac jedan brezobrazni, i posteljину zamaže. Briga njega, ko da će mu je mater prat i šumprešavat. Ali, dobro, nema veze. Side on, daklem, pa onako ispod glasa kaže: 'Taaatjanaaaa! Taaatjanaaaa! Taaatjanaaaa!...' Ja reko: 'Šta je, šta tuliš ko da me s brda zoveš? Šta je bilo?' Kaže on: Taaatjaaanaaaa, ne daš mi miraaa!' 'Ja!?' reko. 'Ja tebi ne dan mira?! Pa, posro jedan posrani, ko komu dolazi u san: ja tebi ili ti meni?!'“ (Što je muškarac bez brkova, 2000: 27)

⁴ Onkologija je područje medicine koje se bavi prevencijom, dijagnostikom i terapijom raka i tumora. (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Onkologija>) (30.5., 14:25)

⁵ O transpoziciji vidjeti u poglavlju *O smijehu i komičnom*

Već na samom početku primjera upada u oči riječ *daklem*. Riječ je oblikovana tako da joj je dodano *m* na standardni izraz *dakle* čineći tako govor lika Tatjane već u početku smiješnim jer zvuči nedovoljno obrazovano, seljački, a stoga i izaziva podsmijeh. Taj dojam dodatno pojačava i izraz *tukac jedan brezobrazni*, u kojem dodatno *r* u pridjevu *bezobrazni* također zvuči neobrazovano i smiješno. Suvišna su slova vidljiva i u dozivanju: „Taaatjaaanaaa, ne daš mi miraaa!“, kako bi se mogao dočarati dojam trenutka u kojem duh pokojna supruga doziva Tatjanu kako bi ju nagrdio što gleda druge muškarce. Primjer je (2) smiješan i zbog upotrebe različitih lokalnih izraza Dalmatinske zagore i uvreda, odnosno vulgarizama, o čemu će biti riječi u odlomku *Mjesni govor, vulgarizmi i žargonizmi*.

U jezičnu se inverziju može ubrojiti i obrat⁶, koji Bergson navodi kao najjednostavniju tehniku komične transformacije rečenica, a koju je i Tomić upotrijebio u oblikovanju humora.

(3) „Gospodine, to je možda najbolji rum na svijetu. Dvadeset pet godina star.“

„Dvadeset pet godina?“ rekao je Mile. „Moj momak, da je dobar ka šta govoriš, davno bi se on popio.“ (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 146)

U navedenu je primjeru vidljivo da lik koristi obrat kako bi umanjio vrijednost pića koje mu je konobar ponudio. Da je rum dobar, davno bi se popio, ne bi ljudi čekali tolike godine. Tomić je prikazao kako je obrtanjem konobarovih riječi njegov lik Mile nastojao obezvrijediti, umanjiti vrijednost konobarove pojave i pića koje nudi, čime je komičan učinak, iako ne na izrazito zanimljiv, postignut na najjednostavniji način.

Može se reći da je obrat u svrhu postizanja komična učinka upotrijebljen i u sljedećem primjeru:

(4) Senad, s onom drugom dvojicom radnika, malo dalje, pod orahom, u tišini gleda djedovu i Irfanovu partiju šaha.

⁶ O obratu vidjeti u poglavlju *O smijehu i komičnom*

„Dobar si, dobar si...“ uzdiše djed poluglasno. „Ali nisam se ni ja jučer rodio.“

„Nisi jučer, ali kakve si pameti, kao da i jesi“, dobaci baka podrugljivo. (Punoglavci, 2011: 104)

„Uporedo sa sramoćenjem namere iz unutrašnjih i spoljašnjih razloga, postoje i slučajevi kada se ruglu podvrgava nedostatak pameti“ (Prop, 1984: 95), kao što je slučaj u primjeru (4). Vidljivo je kako je rečenica „Ali nisam se ni ja jučer rodio.“ obrnuta u svrhu ismijavanja djedove pameti budući da se djed želi prikazati vrsnim igračem šaha, no njegova ga supruga ipak želi malo „spustiti na zemlju“ i dokazati mu time da ima i boljih igrača od njega i da nema potrebe da se toliko hvali pred dječakom s kojim igra.

Dakle, govoreći o jezičnoj inverziji kao sredstvu oblikovanja humora, može se reći kako je Tomić u svojim djelima upotrebljavao transpoziciju, umetanje slova i obrat. Transpozicija, odnosno prebacivanje tona iz nižeg u viši, vidljiva je u primjeru (1) u „smrtnoj“ svađi između seljaka i liječnika. Nadalje, umetanje je slova za pojačavanje komična dojma upotrijebljeno u primjeru (2), gdje se žena svađa s duhom pokojnog supruga. I na kraju, za postizanje je komična učinka u primjerima (3) i (4) upotrijebljen obrat, i to na način da je u primjeru (3) riječ o pokušaju ismijavanja pića i uslužne djelatnosti, dok je u primjeru (4) obrat u službi ismijavanja nedostatka pameti.

4.2. Nepodudarnost

Critchley (2007: 13) navodi tri teorije humora i smijeha, a to su teorija superiornosti, teorija olakšanja i teorija inkongruentnosti. Teoriju superiornosti zastupaju Platon, Aristotel, Kvintilijan i, u novije vrijeme, Hobbes, a prema njoj se smijemo zbog osjećaja superiornosti nad drugim ljudima, zbog iznenadna blaženstva koje potječe od iznenadne predodžbe neke izvrsnosti u nama i to usporedbom sa slabostima drugih ili s našom prijašnjom, a dominirala je filozofskom

tradicijom do osamnaestog stoljeća. Druga je teorija olakšanja koja se pojavljuje u devetnaestom stoljeću u djelu Herberta Spencera, u kojem se na smijeh gleda kao na oslobađanje zatomljene nervozne energije. „Energija oslobođena i ispražnjena u smijehu donosi ugodu zato što, navodno, štedi energiju koja bi inače bila utrošena za obuzdavanje ili potiskivanje psihičke aktivnosti.“ (Critchley, 2007: 13). Treća je teorija, odnosno teorija inkongruentnosti ili nepodudarnosti, teorija kojom se bavi diplomski rad.

Teorija inkongruentnosti potječe iz djela Francisa Hutchesona iz 1750., *Razmišljanja o smijehu (Reflections Upon Laughter)*. „Humor proizlazi iz doživljaja nepodudarnosti onoga što znamo ili očekujemo s onim što se uistinu dogodi u vicu, dosjetki, pošalici ili besmislici.“ (Critchley, 2007: 13), odnosno „(...) smeh nastaje kada iznenada otkrijemo da realni predmeti sveta što nas okružuje ne odgovaraju našim idejama i predstavama o njima“ (Prop, 1984: 21). Dakle, izraz ili rasplet situacije ne podudaraju se s ljudskim očekivanjima, odnosno ništa se ne dogodi i ne kaže onako kako je bilo očekivano (ono što se očekuje nije jednako onom što se dobije). „Da bismo inkongruentnost, nepodudarnost vica doživjeli kao takvu, mora, dakle, postojati kongruentnost, podudarnost između strukture vica i društvene strukture – bez društvene kongruentnosti nema komične inkongruentnosti.“ (Critchley, 2007: 14) S tim u svezi, Critchley dalje navodi da se vicevi igraju prihvaćenim običajima određena društva. Iz toga se izvodi zaključak da je za nepodudarnost vica nužna podudarnost društvenih očekivanja, odnosno među ljudima postoje „prešutni dogovori“ o tome što se očekuje u nekoj situaciji, kako će tko reagirati ili što će reći, a ljepota je vica i svih proizvoda humora da iskoriste tu podudarnost kako bi stvorili nešto neočekivano što će u konačnici rezultirati smijehom.

U Tomićevim se djelima smijeh izaziva nepodudarnošću s jezičnim normama (upotreba mjesna govora, vulgarizama i žargonizama), te nepodudarnošću u dijalozima (neočekivane replike likova) i situacijama (neočekivanim raspletima i reakcijama likova).

„Tomićevi „urbani likovi“ uhvaćeni u raskoraku bauljaju gradom ne snalazeći se. Upravo te situacije sraza sa signalima gradskog, sudara rustičnog i urbanog mentaliteta, juga i sjevera, zaobalnog i obalnog, istoka i zapada, ratnog i poratnog (tranzicijskog), pučkog i fingiranog

urbanog humornog izraza, ... proizvode Tomićevu komiku i zabavnost; (...).“ (Mikulaco, 2010: 98)

4.2.1. Mjesni govor, vulgarizmi i žargonizmi

Govoreći o odklonu od jezične norme, Tomićeva djela karakteriziraju mjesni govor te uporaba vulgarizama i žargonizama, koji nisu dopušteni u standardnom jeziku, odnosno kose se s normama jezika kao standarda. „Suvremeni autori daju sebi "oduška" i ruše tradicionalne okvire književnog stvaralaštva dajući im duh vremena u kojem živimo. Upravo taj duh vremena ostvaren je specifičnom uporabom jezičnih elemenata.“ (Vrsaljko, 2008: 118) To je vidljivo i u Tomićevim djelima u kojima oživljava jezik Dalmatinske zagore i Splita.

Dalmatinski se govor može vidjeti u sljedećem primjeru koji potječe iz jedne od Tomićevih kolumni, a koja govori o splitskom gradonačelniku Željku Kerumu:

(5) Pamtin, jednon moj mali donio neku knjigu iz škole. Nikad ja nisan puno vodio brigu o njegovoj školi i učenju, to je žena stavljala u red, ali taj put slučajno pogledan i vidin – Kralj Edip. „Šta je to?“ pitan ga ja. „Ma, neko sranje“, kaže on. „Moran pročitat za lektiru.“ „Pa o čemen je?“ „A neki kremple“, govori mi sin. „ubija ćaću i oženija se s materon.“ „Nemoj me jebat!?“ kažen ja. „Majke mi“, kaže on. „Ubija ćaću i oženija se s materon?!“ „E.“ „Pa je li ga policija privela?“ „Nije. Na kraju sam sebi iskopa oči.“ „Bome je dobro manit“, govorin ja. „A ništa mi ne govori“, kaže mali i sve puše od muke. (Nisam pametan, 2010: 39)

U navedenu se primjeru mogu vidjeti elementi dalmatinskog (splitskog) govora, kao naprimjer: *o čemen* = o čemu; *manit* = mahnit, lud; *oženija se s materon* = oženio se majkom, *pročitat* = pročitati. U čakavskim se govorima čuvaju stari nastavci za pojedine padeže, što se vidi iz skupa riječi *o čemen*, zatim izgubljeno je krajnje *-i* u infinitivu (*pročitat*), a za muški se

rod glagolskog pridjeva radnog umjesto krajnjeg *-o* koristi *-ja* (*oženija*). Također, u primjeru su (5) prisutni i vulgarizmi, koji dodatno pridonose stvaranju komična učinka, a sve to u svrhu ismijavanja splitskog gradonačelnika i izazivanja smijeha.

I sljedeći primjer donosi elemente dalmatinskog mjesnoga govora:

(6) „Ej, dico, u grob ćete me otrat!“ zastenjao je Jozo, kratkim se nogama mučeći preko jednog suhozida. „Ali dobro“, dodao je pomirljivije. „Svakomu se to dogodi. Ko radi, taj i griši. Nije mi drago da ćemo ji sad ubit i bacit u gomilu, ali šta ćeš. Taki nan je horoskop.“ (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 221)

I tu se vide elementi čakavskog narječja i mjesnog govora, kao što su naprimjer riječi *dico* (djeco), *otrat* (otjerati), *ko* (tko), *griši* (griješi), *ji* (njih, ih), *taki* (takav) i *nan* (nam). Dakle, vidi se ikavica karakteristična za dalmatinske (čakavske) govore. Upravo su zbog te ikavice rečenice „Nije mi drago da ćemo ji sad ubit i bacit u gomilu, ali šta ćeš. Taki nan je horoskop.“ smiješne jer su oslobođene uštogljenosti, „običnosti“ i ozbiljnosti koje se nameću ukoliko se rečenica izgovori ili napiše hrvatskim standardnim jezikom.

Također, u jednom je od romana, točnije u romanu *Ništa nas ne smije iznenaditi*, Tomić opisivao stanje za vrijeme bivše Jugoslavije, stoga se u tom romanu uz hrvatski jezik i čakavsko narječje (također splitski govor budući da je glavni lik iz Splita) pojavljuju i jezici ostalih republika koje su bile u sastavu Jugoslavije, a koji danas često izazovu smijeh zbog svojeg tvrdog izgovora. Takav je primjerice srpski jezik:

(7) „Ma, reko“, počeo je Ljuba nevoljko, „ti Šiptari, družo poručniče, izgleda da ne mogu da žive ko ljudi, da se zezaju, da vataju ribe, da idu u bioskop, da ... šta ja znam ... nego se stalno nešto grupišu! Pun mi je više kurac njihovog grupisanja!“ (Ništa nas ne smije iznenaditi, 2003: 56)

U primjeru su vidljive različite riječi karakteristične za srpski jezik koje svojim „čudnim“ izgovorom nerijetko izazivaju smijeh govornika hrvatskog jezika. (I mojim su prijateljicama smiješni strani filmovi s titlovima na srpskom jeziku.) Za kolokvijalni je govor srpskog jezika

karakteristično da u glagolskim oblicima nemaju početni glas *h* kao što je to slučaj u hrvatskom jeziku. U prethodnom je primjeru vidljiv glagol *vataju* čiji bi ekvivalent u hrvatskom jeziku bio *hvataju*. Dakle, nedostaje početni glas *h*, kao što bi to bilo naprimjer i s glagolima *rániti* (čiji bi ekvivalent u hrvatskom jeziku bio *hraniti*) i *lápiti* (hlápiti)⁷. Nadalje, umjesto glagolska nastavka *-irati* (npr. *grupirati*), srpski jezik ima nastavak *-isati* (*grupisati*). Stoga se u primjeru (7) donosi *grupišu* kao oblik za treće lice množine prezenta, dok bi u hrvatskom jeziku glasio *grupiraju*. Također, vidljiva je i glagolska imenica *grupisanje*, koja bi u hrvatskom jeziku glasila *grupiranje*. Bitno je i to da se u srpskom jeziku umjesto infinitiva kao izraza namjere koristi konstrukcija *da* + glagol u odgovarajućem licu, kao što je to u primjeru: *izgleda da ne mogu da žive*, dok bi u hrvatskom jeziku ta rečenica glasila: *izgleda da ne mogu živjeti*. Još je jedna „neobična“ riječ u navedenu primjeru, a to je *bioskop*. Mlađi govornici hrvatskog jezika koji nemaju puno dodira sa srpskim jezikom vjerojatno neće znati da navedena imenica označuje *kino* i stoga ju označuju kao neobičnu i smiješnu kad se susretnu s njom. I na kraju, zanimljiv je i skup riječi *druže poručniče*, ali dakako, opet mlađim govornicima hrvatskog jezika budući da su se stariji govornici s tim skupom riječi susretali u bivšoj državi te ga doživljavaju kao nešto sasvim normalno i uobičajeno. Sve su navedene karakteristike srpskog jezika vrlo zanimljive i smiješne govornicima hrvatskog jezika zbog njihova drugačijeg oblika, ali većinom zbog sama izgovora koji je pomalo tvrd i „prenemagajući“.

U primjerima su (5) i (7) prisutni i vulgarizmi. Govoreći o vulgarizmima (psovkama), Zagoda (2009) smatra da u njima nema ničeg smiješnog, „međutim, svakodnevno iskustvo demantira moje uvjerenje. Naime, nerijetko smo svjedoci salvi smijeha u kino dvoranama kad se začuje psovka, pogotovo u domaćem filmu ili onom iz ex-jugoslavenskih kinematografija.“ (Zagoda, 2009) Zapravo je zvuk koji proizvode vulgarizmi taj koji izaziva smijeh. Naime, riječi *jebat* (u primjeru (5)) i *kurac* (u primjeru (7)) semantički su posve prazne i tako su svojevrsna onomatopeja ispraznog života osoba koje ih izgovaraju.

Što se tiče upotrebe žargonizama, ona je najvidljivija u Tomićevim kolumnama:

⁷ Navedenim je glagolima pridružen i odgovarajući naglasak kako ih se ne bi zamijenilo s njihovim homonimnim parovima (*raniti* = ozlijediti, *lapiti* = ukrasti (žarg.) – kratkosilazni naglasak na prvom slogu)

(8) Šest godina poslije njezina trijumfalnog pojavljivanja u vrhu vlasti, kada je svečano dala umjetnu nogu onom invalidu, došlo je nekako vrijeme da netko *da nogu* Jadranki Kosor. (Nisam pametan, 2010: 16)

(9) Razmislimo kako bi to izgledalo u nekoj svakodnevnoj prilici, kad su ljudi *najnadrkaniji*, živčani, bijesni i skloni fizičkom rješavanju razmirica. (Nisam pametan, 2010: 127)

Žargonizmi su iskorišteni u navedenim primjerima: *da(ti) nogu* (ostaviti nekoga, prekinuti s njim (ljubavnu) vezu) i *najnadrkaniji* (najljući, najživčaniji). „Žargon je specifičan, gdjekad i nerazumljiv (...) govor određene društvene skupine,“ navode Težak i Babić (1992: 33), a najizrazitije im je obilježje poseban rječnik. Tako su navedeni izrazi stalni gosti mladenačka govora, odnosno nekakva uličarskog (frajerskog) govora koji se mogu čuti u svačijoj okolini. U navedenim primjerima žargonizmi izazivaju smijeh zbog ironije s kojom su povezani u tekstu, odnosno zbog ironiziranja vrijednosti, naprimjer, određenih državnih institucija, kao što je to slučaj s primjerom o bivšoj hrvatskoj premijerki.

Dakle, mjesni govori (u Tomićevu slučaju dalmatinski i splitski govor čije su karakteristike vidljive u primjerima (5) i (6)), strani, ali ipak srodni jezici hrvatskom jeziku (kao što je to srpski jezik u primjeru (7)), žargonizmi i vulgarizmi (koji se mogu nazvati „uličnim govorom“ navedeni u primjerima (5), (7), te (8) – (10)) iznimno su učinkoviti u izazivanju smijeha čitatelja zbog svoje različitosti od standardnog jezika jer već samim izrazima sugeriraju da su „zona“ opuštenosti i neobaveznosti.

4.2.2. Neočekivane replike

Nadalje, u Tomićevim su djelima vrlo bitni dijalozi, koji također mogu sadržavati neočekivane replike, odnosno replike koje nisu u podudarnosti s onim što se očekivalo da će biti

rečeno. Vrsaljko (2008: 126) navodi kako su dijalozi Tomićeva omiljena tehnika, a uvođenjem neočekivanih replika likova stvara komičan učinak.

(10) „Teško je bez ženske ruke u kući“, zaključio don Stipan, otpijajući gutljaj kave koju je Domagoj upravo stavio preda nj.

„Ma kakvi, čini ti se“, kaže Jozo, pa se s oba dlana potapše po stomaku. „Ja dobio šest kila.“

„Da znaš da se to na tvoju visinu vidi.“ (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 26)

U dijalogu se nepodudarnost, neočekivanost očituje u posljednjoj replici budući da inače, u svakodnevnu životu, kad netko kaže da se udebljao nekoliko kilograma, nekakav je društveni „dogovor“ da mu se tad uputi komentar poput: „Šališ se? Pa uopće se ne vidi.“. Suprotno tom „dogovoru“, don Stipan je Jozi rekao da se tih dodatnih šest kilograma itekako vidi na njegovu tijelu budući da je inače sitne, „okruglije“ građe. Jozo se, dakako, zbog tih don Stipanovih riječi pomalo uvrijedio, a tako bi nesumnjivo reagirali mnogi, no njegova uvrijeđenost samo pridonosi stvaranju komična učinka i izazivanju smijeha kod čitatelja.

(11) „Uhvatili oni njega i odveli sa sobom“, nastavi Marinko, „niko ne zna di. Mafija se nakon tri dana javila njegovoj doci, poslala im pismo. Kažu, pustit ćemo van ćaću ako nan dva milijuna maraka ostavite di van mi rečemo da ji ostavite. Ne govorite ništa policiji inače ćemo van ćaku...“, i tu Marinko zakrklja povlačeći kažiprstom preko grkljana. „Pošalje tako mafija prvo pismo – nema odgovora. Ni a ni be, ništa! Pošalju oni drugo – isto tako. Pošalju treće – niko se ne javlja...“

„A da nisu se zajebali pa napisali krivu adresu?“ začudi se Ante prostodušno. (Što je muškarac bez brkova, 2000: 40)

Marinko priča kako su nekog bogata Talijana oteli mafijaši kako bi onda od njegove obitelji tražili otkupninu, a ukoliko obitelj ne plati, ubit će otetog. Priča je tragična i ozbiljna budući da se tu radi o nečijem životu, no Ante razbija tu ozbiljnost svojom potpuno neočekivanom izjavom i

tako tragediju pretvorio u komediju i nasmijao čitatelja. Onako kako je neočekivana replika u primjeru (10) izazvala uvrijeđenost lika i smijeh čitatelja, tako je Antina neočekivana replika koju je izazvala njegova naivnost (bezazlenost) u primjeru (11) također uspjela izazvati komičan učinak. Prop (1984: 95) smatra da nesposobnost elementarnog pravilnog zapažanja, povezivanja uzroka i posljedica, izaziva smijeh. Dakle, s obzirom na to da Ante ne posjeduje sposobnost elementarnog pravilnog zapažanja, izrekao je nešto što zapravo nema nikakve logične veze s pričom koju donosi drugi lik i stoga je izazvao smijeh svojih sugovornika.

S primjerom se (11) može povezati i sljedeći:

(12) „To su Van Goghovi suncobrani“, kaže momak učeno.

„Suncokreti“, ispravlja ga Edita.

„E, suncokreti... Znae, ja sam slikar.“

„Slikate suncokrete ili suncobrane?“

„Svašta“, kaže slikar veselo. „Najčešće atomske bombe, nuklearne katastrofe i slično.“ (...)

„Po sjećanju ili uživo?“

„Molim?!“

„Nuklearne katastrofe? Slikate li nuklearne katastrofe po sjećanju ili uživo?“

„Pastelama. Nemam para za ulje na platnu.“ (Veliki šoping, 2004: 97-8)

I u navedenu je primjeru vidljiva mladićeva naivnost (bezazlenost). Trudeći se prikazati obrazovanim, on se zapravo prikazuje sasvim suprotnim budući da je očito da priča besmislice. Van Goghovu je poznatu sliku *Suncokreti* zamijenio suncobranima (što i nije toliko čudno s obzirom na to da oba pojma imaju veze sa suncem, a i slična su oblika), no još je smiješnije što na Editino pitanje na koji način slika motive nuklearnih katastrofa i atomskih bombi mladić odgovara: „Pastelama. Nemam para za ulje na platnu.“, što je potpuno neočekivano i iznenađujuće. No i Editino je pitanje slika li nuklearne katastrofe i atomske bombe po sjećanju ili uživo neočekivano budući da je malo vjerojatno da je mladić uopće vidio atomsku bombu i bio

sudionik nuklearne katastrofe s obzirom na to koliko je vremena prošlo od takvih događaja (pad atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki, nuklearna katastrofa u Černobilu), zatim na udaljenost od mjesta navedenih događaja, a i samim time što je živ znači da je bio daleko od svega toga. Stoga su i Edita i mladić „žrtve“ vlastite naivnosti.

I romantika može izazvati smijeh, odnosno relativnost pojma romantike:

(13) „Kako si upoznala ćaću?“ upitao je jednom mater, nadajući se da će mu njezin primjer rasvijetliti pravila zagonetne socijalne igre zbližavanja s djevojkama.

Mama se nasmiješila, bila je to očito draga uspomena.

„Moj ćaća ga je uvatio kako nan krade tele. Bilo mu je ili će mene oženit ili metak u glavu.“ (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 39)

U navedenu primjeru sin želi saznati nešto više o upoznavanju i zaljubljivanju njegovih roditelja kako bi malo bolje shvatio vječnu igru muško-ženskih odnosa, a smatra (i nada se) da će mu to najbolje uspjeti ako o tome bude upitao svoju majku. Nakon što mu je majčin sretni izraz lica dao naslutiti da se između njegovih roditelja odvijala vrlo romantična ljubavna igra, vjerojatno mu je majčin odgovor bio poput „hladna tuša“. Jer nema ničeg romantičnog u tome da se muškarac mora oženiti protiv svoje volje i pod prijetnjom smrću. Koliko god rečenica „Bilo mu je ili će mene oženit ili metak u glavu.“ neugodno zvučala, izazvala je smijeh upravo zbog te neočekivanosti, sasvim je suprotno od onoga što je sin pretpostavljao da će mu majka reći budući da je izgledala sretno dok se prisjećala tih trenutaka upoznavanja sa svojim suprugom. To usto pokazuje i kolika je relativnost pojma romantike budući da svaka osoba postavi svoje kriterije o tome što jest, a što nije romantično.

(14) „Druže Fadile, šta treba čovek da ima za jedno takvo putovanje – čvrstu veru u bratstvo i jedinstvo, odlučnost da se sledi ideja socijalističke revolucije, besmrtno delo kojim nas je drug Tito sve skupa zadužio? Šta je najvažnije?“

„Cipele.“ (Ništa nas ne smije iznenaditi, 2003: 89)

Novinarka u primjeru (14) sigurno nije očekivala da će joj šezdesetogodišnjak reći da su cipele najbitniji element za daleko putovanje. Naime, intervjuirani se postolar uputio na putovanje pješice od svojeg sela pa sve do Titova groba kako bi mu odao počast na godišnjicu smrti. Novinarka je pritom htjela saznati kakve su ga više sile nagnale na takvo što budući da će mu za taj pothvat trebati puno vremena i snage. Upitala ga je što je najpotrebnije što čovjek treba imati za takav pothvat, a šezdesetogodišnjak je samo jednostavno rekao da su potrebne cipele. Naime, kako je navedeno, radi se o postolaru, a tko bolje od postolara zna da čovjeku za bilo kakvo putovanje prvo trebaju dobre cipele pa tek onda sve one uzvišene vrijednosti o kojima je novinarka govorila. Komičan učinak stvara upravo to što je šezdesetogodišnjak sve ono čime je novinarka htjela dovesti njihov razgovor na neku višu razinu, „ugasio“ u trenu dajući vrlo jednostavan odgovor na njezino pitanje i tu se očituje nepodudarnost replika.

Nadalje, do neočekivanih replika sugovornika može dovesti i rastresenost, nepažnja sugovornika:

(15) „Ja san te zmajevе vidio prošlo lito kad san bio u sestре na Braču“, kaže brico.
„Spušћali su se gori s brda, sa vrh oćoka sve doli do plaže. Gospe ti blažene, ima u svakomu po deset metara u širinu.“

„Šća to?“ osvijesti se gostionićar u tome ćasu.

„Zmajevi na Braču“, reće Brico. „Ima u svakomu sigurno deset metara u širinu.“

„Zmajevi?!“ reće gostionićar zgranuto.

„E“, kaže Brico jednostavno.

„A jesu li krvoloćni!“ (Šćo je muškarac bez brkova, 2000: 140)

Naime, muškarci razgovaraju o zmajevima za letenje⁸, a budući da gostioničar nije pažljivo slušao svoje sugovornike, razumljivo je da nije shvatio o čemu oni točno razgovaraju i tako „upao“ u razgovor izazvavši komičan učinak svojim neočekivanim pitanjem misleći da se razgovor vrti oko pravih zmajeva i brinući se za njihovu narav jer to uvelike utječe na (ne)sigurnost Bračana.

Smijeh je najjednostavnije izazvati unoseći nesporazum i tako uzrokovati neočekivane replike:

(16) „A koja je, je li je znamo?“ prekinula ga je teta razdragano.

„Nećete je vi znat, jedna konobarica...“

„To je jedan lip posa.“

„Radi u kafiću u koji smo išli u ono ratno doba, kad bi se vratili s terena.“

„Kako se zove?“

„Žirafa.“

„Cura se zove Žirafa?!“ zaprepasti se tetak Ive.

„Uimeocaisina...“ prekriži se tetka.

„Ma, ne“, objasni Krešo. „Mislio san za kafić da me pitate. Kafić se zove Žirafa, a cura je Lovorka. (...)“ (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 36)

⁸ Zmaj je avion jednostavne konstrukcije koja se sastoji od metalnog kostura preko kojeg je razapeto platno. Pilot visi u vezama ispod krila i kontrolira let mijenjanjem položaja težišta. ([http://bs.wikipedia.org/wiki/Zmaj_\(avion\)](http://bs.wikipedia.org/wiki/Zmaj_(avion))) (30.5., 16:50)

Nepodudarne su replike izvor smiješnog. S obzirom na to da jedan od likova nastavlja razgovor o kafiću u kojem je radila njegova djevojka, a drugi nastavlja o samoj djevojci, došlo je do nesporazuma upitom „Kako se zove?“. Lik koji je govorio o kafiću, na pitanje odgovara tako da kaže ime kafića, no lik koji je mislio na djevojku i dalje misli na djevojku i stoga se zaprepasti saznajući da se djevojka zove Žirafa. Dakako, djevojčino ime nije Žirafa, nego je došlo do nesporazuma, može se reći zbog rastresenosti likova budući da ne misle na istu stvar. Komičan se dojam dodatno pojačava prikazom tetkina križanja, pri čemu Tomić riječi koje ona izgovara piše kao jednu izgovornu cjelinu (*Uimeocaisina*) kako bi još više naglasio zaprepaštenost likova kad „saznaju“ da je djevojčino ime Žirafa.

Dakle, neočekivane su replike izazvale smijeh: a) ukoliko se njima pokušavalo nekoga malo „spustiti na zemlju“, kao što je to u primjeru (10), jer je replika rezultirala uvrijeđenošću „mete“, b) kad je neočekivana replika bila rezultat čovjekove naivnosti (bezazlenosti), kao u primjerima (11) i (12), c) kad je neočekivana replika bila rezultat nejednaka poimanja određenih pojmova, odnosno relativnost pojmova, kao što je to u primjeru (13) pojam romantike, d) kad je neočekivana replika vraćala „glavu u oblacima“ u realnost, kao u primjeru (14), te e) kad su neočekivane replike bile rezultat rastresenosti, potpune nepažnje ili nedovoljne koncentriranosti sugovornika, kao što je slučaj u primjerima (15) i (16).

4.2.3. Neočekivani raspleti i reakcije

Nepodudarnost se pri oblikovanju Tomićeva humora očituje i u neočekivanim raspletima i reakcijama likova u određenim situacijama. Neočekivanim obratima Tomić iznenađuje ne samo čitatelja nego i likove svojih djela.

- (17) Kao da se Gospi zavjetovala, Zora je šutjela sve dok joj nije došao smrtni čas, kada je zadnji put nježno pogledala svoga životnog suputnika i slabašno šapnula:

„Govno jedno.“ (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 11)

Situacija je takva da Zora nije sa svojim suprugom progovorila ni riječ dugi niz godina jer on nikako nije htio da se njihova obitelj odseli iz seoca u kojem su ostali kao zadnji stanovnici. Međutim, kad se razboljela i bila na samrti, logično je očekivati da će barem tad htjeti zagrliti svojeg supruga i oprostiti se od njega riječima punim ljubavi, no ona i dalje ustraje u svojem „zavjetu“ i potpuno neočekivano izgovara posljednji pozdrav upućen suprugu: „Govno jedno.“ . Kratko i jasno, za svoj mir, a čitateljev nemir uzrokovan smijehom.

(18) Na žutom pročelju kuće u centru još se i danas mogu vidjeti velika izbljedjela slova *Trgovina Mergl i sinovi*. S tim *i sinovi* zanimljiva je priča kako je pradjed natpis dao staviti malo nakon što se rodio moj djed Karlo i bio je, valjda od sreće zbog rođenja djeteta, ponešto brzoplet jer je djed ostao jedinac, i k tomu se nije dao u trgovce. (Punoglavci, 2011: 16)

Nesreća u sreći, reklo bi se. Tko bi očekivao da vlasnik trgovine koja nosi ime *Mergl i sinovi* ima zapravo samo jednog sina koji nikad nije ni namjeravao preuzeti očevu trgovinu, nego je postao umjetnikom. Dakle, vidi se nepodudarnost između očekivanja i realnosti. Vlasnik je očekivao više od jednog sina i da će mu svi sinovi biti trgovci poput njega, no dobio je sasvim suprotno i stoga se primjer (18) može okarakterizirati smiješnim.

(19) „Pazite, osobno ste mi odgovorni ako se ovdje dogodi neka pizdarija. A znate šta ja radim u slučaju pizdarije?“

Dva bijedna policijska službenika trenutno su ublijedila od strave i nehotice krenula rukom na prepone, jer je bilo dobro poznato kako načelnik Kapulica, mimo disciplinskih komisija i papirologije, okrutno kažnjava pizdarije. Jedna greška i reže jedno jaje. Druga greška, drugo jaje. Za treću oduzme ti dodatak za topli obrok na plaću. (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 86)

Logično bi bilo da policijski načelnik neposluh svojih podređenih kažnjava tako da ih prijavi disciplinskoj komisiji, koja će kasnije odlučiti kakvu će kaznu policijski službenici podnijeti. To

bi bila podudarnost s društvenim zakonima, običajima. No Tomić se poslužio nepodudarnošću u oblikovanju humora budući da je načelnikova metoda prilično primitivna, „uličarska“ i u tome se kosi s policijskim načelom da policija štiti narod i služi mu. U primjeru se (19) jasno vidi kako se policijski načelnik ne drži tog načela, nego upravo suprotno, fizički kažnjava „svoje ljude“ za neposluh režući im genitalije, a ako pogriješe i treći put, tek im onda oduzima dio plaće. Da se drži nekakva logična reda, prvo bi na red došlo oduzimanje dijela plaće, a tek onda fizičko kažnjavanje (što se humora tiče, tako bi glasilo logičan poredak), no nelogičnost i nepodudarnost tu su uzele maha i tako još više pojačale komičan dojam koji primjer (19) ostavlja na čitatelja.

(20) „Neobično je da je Mislav K. u ovome udesu prošao gotovo neozlijeđen, a Predraga L. zapravo tuži zbog nanošenja duševnih boli. Prilikom udarca rečenom *opel corsom* Mislavu K. je, naime, odletjela s glave kraća riđa vlasulja te su njegovi sugrađani prvi put saznali da je on zapravo ćelav. Korenički je elektromonter u svojem jednoipolsatnom svjedočenju u petak kroz suze ispričao da je ovim činom ozbiljno narušen njegov ugled, izgubio je san i apetit, a nenadoknadivom štetom smatra da ga prijatelji, koji su ga prije zvali Miki, sada zovu Čupavi.“ (Što je muškarac bez brkova, 2000: 84)

Navedeni je primjer jedna od crnokroničarskih vijesti koje u romanu gostioničar vrlo rado čita. Nepodudarnost se očituje u posljednjoj rečenici gdje se navodi da elektromontera koji je ćelav sad zovu Čupavi. Tomić kroz cijeli roman *Što je muškarac bez brkova* navodi slične vijesti iz crne kronike čineći ih smiješnima upravo upotrebom nepodudarnosti. Već i sama činjenica da autor crnu kroniku nastoji učiniti smiješnom govori u prilog tome da je nepodudarnost u velikoj mjeri zastupljena u Tomićevim romanima. Slijedi nekoliko takvih primjera:

(21) „Pred Okružnim sudom u Splitu jučer je počelo suđenje M.P.-u (38) iz Prološca Donjeg pokraj Imotskog, koji je, prema optužnici, u veljači ove godine preko graničnog prijelaza Vinjani Donji htio prošvercati šest kineskih građana. Zanimljivost je da je M.P. već osuđivan zbog istog prijestupa, kada je prije dvije godine, preko istog graničnog prijelaza, pokušao ilegalno prevesti nekolicinu Iranaca. Upitan zašto je s Iranaca prešao

na Kineze, M.P. je, ekskluzivno za naš list, kazao: 'Kinezi su sitniji. Više ih stane u gepek.'" (Što je muškarac bez brkova, 2000: 139)

(22) „Otkriven je uzrok zagonetnih smrti na odjelu intenzivne njege u Kliničkom bolničkom centru u Osijeku“, čitao je odsutno gostioničar za šankom. „Kako smo već pisali, u posljednjih nekoliko dana četvorica su bolesnika na ovome odjelu, iz nepoznatih razloga, umrla malo poslije 16.30. Poslije obimne istrage u policijsku zasjedu napokon je upala čistačica R.L. (54) s prebivalištem u Tenji, koja je u navedeno vrijeme dolazila s usisivačem na rečeni odjel. R.L. bi, kako je poslije utvrđeno, ištekala iz utičnice respirator na koji su bolesnici bili priključeni te uštekala usisivač, da bi nakon usisavanja sve vraćala u prethodno stanje. U svjedočenju pred istražnim sucem kazala je kako vjerojatno od zvuka usisivača nije čula kako bolesnici krkljaju boreći se za zrak.“ (Što je muškarac bez brkova, 2000: 186)

(23) „Bacio bombu na cestu kojom je u tom trenutku prolazio zglobni autobus gradskog prometa“, oglasio se u tom času Markan sa šanka sladostrasno zgrožen crnom kronikom. „U strahovitoj eksploziji šest je osoba lakše ranjeno, dok se liječnici još bore za dva života. Počinitelj se pola sata nakon nesreće sam predao u Trećoj policijskoj postaji. Riječ je o S. B.-u, (44), kovinotokaru iz Šibenika. Upitan zašto je bacio bombu, S. B. Je kazao da ne zna što mu je bilo, da se iskreno čudi svom postupku i da će se svakako potruditi da se to više ne ponovi.“ (Što je muškarac bez brkova, 2000: 16)

U navedena je tri primjera također, kao i u primjeru (20), vidljivo nastojanje da se tragične i potresne vijesti iznesu na komičan način upotrebom nepodudarnosti, neočekivanosti. Takvi su i sljedeći primjeri iz Tomićevih priča:

(24) „Bio proljetni dan. Peti mjesec, da ti vidiš kako je to ovdje u nas. Sve razlistalo, milina jedna“, oglasio se on u neko doba. „Izašao ti ja u polje, kamilica miriše. (...) I tako, hodam ti ja kroz tu kamilicu, pčele zuje okolo, kad, vidim gdje pod jednom šljivom spava moj komšija Milan. Prostro neku deku pa se ispružio i spava ko dijete. Sjeo ja pokraj njega, pa ga gledam. Ma, znaš kako ga je bilo milo vidjeti kako on spava pod tom šljivom.“

I ja mu otkinem glavu. Otkinem mu glavu pa je stavim pod jednu drugu šljivu malo dalje. A onda sjeo i baš se mislim kako će se moj komšija Milan začuditi kad se probudi, a ono mu nema glave.“ (Veliki šoping, 2004: 15)

U navedenu primjeru Miloš zvan Kamičko prepričava prijatelju Tomi kako je završio u zatvorskoj ludnici. Budući da je u igri Miloševa psihička nestabilnost, odnosno on sam govori o tome da je bio u ustanovi i kako je uopće tamo završio, kraj priče toliko i ne čudi. No izvađen iz konteksta djela, primjer pruža neočekivan kraj, kraj nepodudaran s ostatkom teksta.

(25) „Dozvoli da ti ovdje ispričam jednu priču koja je vrlo nalik tvojoj. Moj se stric, naime, jednoga dana, isto tako kao i ti sada, poželio ubiti. Žena mu je umrla, sin se odao porocima, penzija ne dolazi i striko, što bi drugo, otišao na prugu pa legao na tračnice. Legao na tračnice da ga vlak pregazi, razumiješ? Možeš li uopće shvatiti kako je bio očajan kada je poželio tako užasnu smrt? I znaš što je bilo na kraju, a? Nije se ubio! Eno ga, još je i danas živ. Onoga dana, naime, kada se moj stric htio ubiti, sindikat strojovođa je bio u štrajku.“ (Veliki šoping, 2004: 26)

Navedeni je primjer još jedan u nizu Tomićevih crnohumornih umotvorina. Toni Makaroni želi odvratiti Igora, kojeg žena koju voli smatra samo prijateljem, od samoubojstva, a čini to tako što priča o stričevu pokušaju samoubojstva koji je neočekivano bio spriječen štrajkom željezničara.

Navedena se dva primjera mogu povezati s primjerima (20) – (23) budući da je i u njima vidljivo nastojanje da se tragične i potresne vijesti iznesu na komičan način upravo upotrebom nepodudarnosti.

Tragično i potresno stanje prikazano je smiješnim i u sljedećem primjeru:

(26) Prije nego što će obući majicu i traperice, zaustavio se na nekoliko trenutaka pred ogledalom da ocijeni svoje stanje. Na desnom bedru imao je veliku masnicu, i onu na boku, i još jednu na lijevoj podlaktici, i ispod oka, a boljelo ga je i kad bi udahnuo, kao da mu je neko rebro slomljeno. Osim toga, bila mu je rasječena usna, obrva i uho, izbijen mu

je jedan zub, a još dva su se prilično klimala. Inače je bio dobro. (Čudo u Poskokovoj Dragi, 2009: 79)

U navedenu je primjeru nepodudarna posljednja rečenica: „Inače je bio dobro.“ jer se postavlja pitanje: kako netko nakon tolikih ozljeda može biti dobro? Dakle, u opreci je s ostatkom teksta, odnosno s fizičkim stanjem lika. Zbog toga se može dovesti u vezu s primjerima (20) - (25) jer se i tu potresna situacija nepodudarnošću oblikuje u komičnu.

(27) Našli su se nekoliko sati kasnije, malo iza jedan u noći, u tatinoj sobi. Ni tu, nije potrebno upozoravati, nisu ni glasa pustili, zbog brojnih prislušnih uređaja kojima su ozvučene sobe u hotelu Rusija. Tata je bez riječi upravo izvadio paket iz torbe, a Sergej je izvukao zavežljaj koji je skrivao ispod modre konobarske jakne, kada su se vrata s treskom otvorila i u sobu, s crnim ruskim revolverom marke *nagan* u ruci, upao mlađi inspektor u civilu u pratnji dvojice uniformiranih pozornika. (...)

Nije bilo izlaza. Uhvaćeni su na djelu. Arkadij Renko, kako se naime zvao mlađi inspektor, ulovio je sovjetskog državljanina upravo u trenutku kada je ovaj sa strancem trampio kilogram najfinijeg kaspijskog kavijara i litru gruzijskog konjaka za malu vrećicu Vegete.

„I zato su te uhapsili?!“ zaprepašteno će djed. „Zbog Vegete?“

Tata tužno zaklima. (Punoglavci, 2011: 137)

Neočekivan je kraj i u navedenu primjeru sredstvo za oblikovanje humora. Samim tim što je Alenkin otac uhićen u tuđoj državi, odnosno Rusiji, prilikom prodaje paketa s nepoznatom praškastom mješavinom, logično bi bilo zaključiti kako taj paket sadrži neku od ilegalnih droga. No na kraju se doznaje da je ta praškasta mješavina zapravo Vegeta, što se ne podudara s očekivanjima čitatelja i na taj je način autor izazvao smijeh čitatelja, a u romanu se vidi da je neočekivan rasplet nasmijao i ostale likove.

(28) Trči on k njoj, a ona vozi k njemu. Njemu srce tuče od uzbuđenja, a ona je sasvim smirena, potpuno načisto što joj je činiti. Udaljenost se među njima iz časa u čas smanjuje. On raskriljuje ruke kao da ne može dočekati da je zgrabi u naručaj. I trči, i trči. Ona vozi, i vozi. On trči, i trči. Ona vozi, i vozi. Njemu nije jasno zašto ne usporava. A zbilja ne usporava. Makar mu je već na tri ili četiri metra. Prije tri. Evo, sada su već dva. Stanislav se u zadnji čas užasnuto baci u stranu pred jurećim autom i pade na gomilu građevinskog otpada pokraj ceste. Julija pak produži desetak-petnaestak metara, a onda naglo zakoči. Šljunak zapršta pod kotačima. (Što je muškarac bez brkova, 2000: 124)

U navedenu je primjeru Tomić nepodudarnošću, neočekivanim raspletom iznenadio ne samo čitatelja nego i sudionika događaja. Naime, muškarac i žena, odnosno Julija i Stanislav dogovorili su se za sastanak u isto vrijeme i na istom mjestu kao i uvijek. No sad je drugačije bilo to što Julija misli da ju Stanislav vara. Stoga, dok se on veseli što ju vidi, ona je prilično bijesna. Dok mu se približava automobilom, sve više ubrzava želeći ga pregaziti, a Stanislav misli da će zaustaviti automobil kad dođe do njega. No ona to ne čini i stoga Stanislav mora spašavati goli život bacajući se u stranu pred jurećim automobilom. Štoviše, pokušala ga je pregaziti tri puta. To ni Stanislav ni čitatelj nisu nimalo očekivali i stoga je ta scena još komičnija.

Dakle, Tomić je uvelike iskoristio neočekivane rasplete situacija i reakcije likova u određenim situacijama kako bi iznenadio i nasmijao čitatelja. Upotrebom nepodudarnosti, odnosno nekonvencionalnih metoda kažnjavanja neposluha (primjeri (19) i (28)), crna humora (primjeri (20) – (26)), naziva trgovina (primjer 18), Vegete kao ilegalne droge (primjer (27)) i uvreda kojima je izmet glavni sastojak (primjer (17)), Tomić oblikuje jedinstven humor koji čitatelja (ponekad i doslovno) ostavlja bez daha.

Na kraju se analize može donijeti zaključak kako Tomić vrlo malo upotrebljava jezičnu inverziju u oblikovanju humora, prevladavaju igre riječima, a svoj humor uvelike temelji na nepodudarnostima u dijalozima i situacijama, odnosno neočekivanim replikama i raspletima situacija te reakcijama likova.

5. Zaključak

Humor je porijeklom engleska riječ koja označava sposobnost da se uoči smiješna strana događaja i situacija, a može ga se definirati i kao oblik šaljive ironije, oblikovanje komičnih doživljaja svijeta u dosjetke, šale, stalne oznake (nadimke) ili tekstove (humoreske itd.). U književnosti riječ je o humoru kao neposrednom književnom odnosno umjetničkom prikazivanju smiješnog bez drugih pretenzija kad se prema ljudskim slabostima i manama odnosi s razumijevanjem i bez želje da ih se osuđuje. On je ljudski proizvod i kulturno obilježje, istodobno je i univerzalan i lokalni, zajednički je (društveni) fenomen. Ima terapeutsku i kritičku funkciju, pri čemu može poslužiti i ismijavanju sama sebe. Osim što uveseljava, može biti hladan i uznemirujuć, pri čemu se govori o crnu humoru. U konačnici, humor je otkriće istine o sebi.

Humoru se mogu suprotstaviti pojmovi smijeha, ironije i komike. Smijeh ne mora nužno označavati prisutnost humora jer je vrlo lako moguće da se smijehom zadovoljavaju određene društvene potrebe, norme. Stoga se može reći kako je smijeh fenomen ponekad suprotan humoru. Isto je tako i u slučaju ironije jer ironija može otići toliko daleko da prijeđe granicu smiješnog i postane jednostavno uvredljiva. Humor je jedino trajno vezan uz komiku budući da je humor subjektivna reakcija, u većoj ili manjoj mjeri, na određenu postavljenu komiku.

Govoreći o smijehu, može se reći da o njemu postoje tri osnovne činjenice: 1. ne postoji komično izvan onog što je u pravom smislu ljudsko, 2. ravnodušnost je njegova prirodna okolina, 3. čovjek ne bi mogao uživati u smiješnom da se osjeća osamljen. Smijeh je, kao i humor, isključivo ljudski proizvod, čovjek se lakše nasmije na nešto s čime nije emocionalno povezan, a i smijeh je uvijek prisutan u društvenoj skupini čiji su članovi međusobno povezani iskustvom koje je izazvalo smijeh.

Književnici, ali i ljudi u svakodnevnom životu koriste se različitim sredstvima kako bi izazvali smijeh svojih čitatelja i sugovornika. Ante Tomić hrvatski je književnik i novinar poznat po britku, zajedljivu humoru koji u javnost iznosi pišući priče, romane, feljtone i kolumne. Može

ga se odrediti kao jednostavna mladića iz susjedstva budući da na jednostavan, svakodnevan način progovara o društvenoj zbilji, pri čemu se koristi različitim sredstvima kako bi izazvao smijeh među čitateljima i sugovornicima uopće. U romanima i pričama čini to pomno osmišljenim likovima, njihovim dijalozima te neočekivanim situacijama u kojima se likovi nalaze, a u njegovim je kolumnama zastupljena visoka doza ironije i sarkazma kao sredstava za postizanje komična učinka.

Jezična inverzija i nepodudarnost vrlo su učinkovita sredstva u oblikovanju Tomićeva humora.

Jezičnu je inverziju moguće izraziti i kao obrtanje, mijenjanje jezika. U poglavlju *O smijehu i komičnom* govorilo se o komici riječi za koju Bergson kaže da je to komika koju jezik stvara. Riječ ili rečenica imaju komičnu snagu same po sebi i da pritom nije bitan autor, nego struktura rečenice. Govoreći o jezičnoj inverziji kao sredstvu za oblikovanje humora, može se reći kako je Tomić u svojim djelima upotrebljavao transpoziciju, umetanje slova i obrat. Transpozicija, odnosno prebacivanje tona iz nižeg u viši, vidljiva je u „smrtnoj“ svađi između seljaka i liječnika. Nadalje, umetanje je slova za pojačavanje komična dojma upotrijebljeno u primjeru gdje se žena svađa s duhom pokojnog supruga. I na kraju, za postizanje je komična učinka upotrijebljen i obrat, u pokušaju ismijavanja pića i uslužne djelatnosti te u službi ismijavanja nedostatka pameti.

Nepodudarnost se može objasniti kao pojava pri kojoj ono što se očekuje nije jednako onomu što se dobije. Nepodudarnost pojave znači da se ona ne podudara s čovjekovim očekivanjima, kao što je to slučaj s vicevima. Za nepodudarnost je vica nužna podudarnost društvenih očekivanja, odnosno među ljudima postoje „prešutni dogovori“ o tome što se očekuje u nekoj situaciji, kako će tko reagirati ili što će reći, a ljepota je vica i svih proizvoda humora da iskoriste tu podudarnost kako bi stvorili nešto neočekivano što će u konačnici rezultirati smijehom. U Tomićevim se djelima smijeh izaziva nepodudarnošću s jezičnim normama (upotreba mjesnog govora, vulgarizama i žargonizama), te nepodudarnošću u dijalozima (neočekivane replike likova) i situacijama (neočekivanim raspletima i reakcijama likova u određenim situacijama).

Nepodudarnost se s jezičnim normama očituje u mjesnu govoru te upotrebi žargonizama i vulgarizama. Mjesni govori (u Tomićevu slučaju dalmatinski i splitski govor), strani, ali ipak srodni jezici hrvatskom jeziku (kao što je to srpski jezik), žargonizmi i vulgarizmi (koji se mogu nazvati „uličnim govorom“) iznimno su učinkoviti u izazivanju smijeha čitatelja zbog svoje različitosti od standardnog jezika jer već svojim izborom sugeriraju da su „zona“ opuštenosti i neobaveznosti.

Nadalje, nepodudarnost je prisutna u dijalozima, odnosno u neočekivanim replikama likova. Neočekivane su replike izazvale smijeh: a) ukoliko se njima pokušavalo nekoga malo „spustiti na zemlju“ jer je replika rezultirala uvrijeđenošću „mete“, b) kad je neočekivana replika bila rezultat čovjekove naivnosti (bezazlenosti), c) kad je neočekivana replika bila rezultat nejednaka poimanja određenih pojmova, odnosno relativnost pojmova, kao što je pojam romantike, d) kad je neočekivana replika vraćala „glavu u oblacima“ u realnost, te e) kad su neočekivane replike bile rezultat rastresenosti, potpune nepažnje ili nedovoljne koncentriranosti sugovornika.

Također, postoji nepodudarnost raspleta situacija i reakcija likova u određenim situacijama. Tomić je uvelike iskoristio neočekivane rasplete situacija i reakcije likova kako bi iznenadio i nasmijao čitatelja. Upotrebom nepodudarnosti, odnosno nekonvencionalnih metoda kažnjavanja neposluha, crna humora, naziva trgovina, Vegete kao ilegalne droge i uvreda kojima je izmet glavni sastojak, Tomić oblikuje jedinstven humor koji čitatelja (ponekad i doslovno) ostavlja bez daha.

Na kraju se analize može donijeti zaključak kako Tomić vrlo malo upotrebljava jezičnu inverziju u oblikovanju humora, prevladavaju igre riječima, a svoj humor uvelike temelji na nepodudarnostima u dijalozima i situacijama, odnosno neočekivanim replikama i raspletima situacija te reakcijama likova.

6. Literatura, rječnici i izvori

6.1. Literatura

Bergson, Henri 1987. *Smijeh: Esej o značenju komičnog*, Znanje: Zagreb.

Bošković, Aleksandar 2011. *Teorije humora*, Etna: Beograd.

(<http://www.aforizmi.org/etna/etna104/Aleksandar-Boskovic-Teorije-humora.pdf>)

Critchley, Simon 2007. *O humoru*, Algoritam: Zagreb.

Mikulaco, Daniel 2010. *Šarko, Dora, Robi K. i Toni Makaroni – infantilne percepcije zbilje 90-ih*, u: *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, god. 22 (2010), br. 1

(http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=89389)

Prop, Vladimir 1984. *Problemi komike i smeha*, Dnevnik, Književna zajednica Novog Sada: Novi Sad.

Solar, Milivoj 1984. *Teorija književnosti*, Školska knjiga: Zagreb.

Težak, Stjepko / Babić, Stjepan 1992. *Gramatika hrvatskog jezika*, Školska knjiga: Zagreb.

Vrsaljko, Slavica 2008. *Razgovornost i usmenost u djelima suvremenih hrvatskih književnika*, u: *Magistra Iadertina* 3(3) 2008.

(http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=56318)

Zagoda, Tomislav 2009. *Model razočaranog čitatelja*, u: *Kolo*, broj 05-06, 2009

(http://www.matica.hr/kolo/kolo2009_5.nsf/AllWebDocs/Model_razocaranog_citatelja)

6.2. Rječnici

Anić, Vladimir / Goldstein, Ivo 1999. *Rječnik stranih riječi*, Novi liber: Zagreb.

6.3. Izvori

Tomić, Ante 2009. *Čudo u Poskokovoj Dragi*, Naklada Ljevak: Zagreb.

Tomić, Ante 2010. *Nisam pametan*, Naklada Ljevak: Zagreb.

Tomić, Ante 2003. *Ništa nas ne smije iznenaditi*, Fraktura: Zaprešić.

Tomić, Ante 2011. *Punoglavci*, Naklada Ljevak: Zagreb.

Tomić, Ante 2000. *Što je muškarac bez brkova*, Hena com: Zagreb.

Tomić, Ante 2004. *Veliki šoping*, V.B.Z.: Sarajevo.